

VIDIECKA KRAJINA SLOVENSKA VČERA, DNES A ZAJTRA

THE RURAL LANDSCAPE OF SLOVAKIA YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

Zita Izakovičová¹

¹ Ústav krajinnej ekológie SAV, v. v. i, Štefániková 3, 814 99 Bratislava, Slovenská republika

Abstrakt

Krajinu Slovensko možno považovať za vidiecku krajinu, o čom svedčí aj jej charakter. Slovenská krajina prešla počas svojho historického vývoja rôznymi zmenami, ktoré sa odrazili aj na jej štruktúre a výzore. Každé historické obdobie zanechalo špecifické črty na jej štruktúre ako i na jej celkovom obraze. Príspevok mapuje hlavné mílniky vývoja vidieckej krajiny Slovenska od druhej svetovej vojny po súčasnosť a opisuje ich prejavy na charaktere krajiny. Hodnotí tiež základné pozitíva a negatíva jednotlivých vývojových etáp.

Kľúčové slová: vidiecka krajina, kolektivizácia, transformácia, charakter krajiny, životný štýl

Abstract

The country of Slovakia can be considered a rural country, as evidenced by its character. The Slovak landscape has undergone various changes during its historical development, which have also been reflected in its character. Each historical period has left specific features on its character and image. The paper maps the main milestones in the development of the rural landscape of Slovakia from World War II to the present day and describes their manifestations in the character of the landscape. It also evaluates the basic positives and negatives of individual developmental stages.

Keywords: rural landscape, collectivization, transformation, landscape character, lifestyle

ÚVOD

Slovensko i napriek tomu, že 53% obyvateľstva žije v mestách možno považovať za vidiecku krajinu. Svedčí o tom charakter krajiny a štruktúra osídlenia. Z celkového počtu 2 891 sídiel Slovenska 140 je miest, zvyšok tvoria vidiecke sídla, čo predstavuje 95,2 % zo sídelnej štruktúry Slovenska (Štatistická ročenka, 2025). Poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo majú rozhodujúci význam z hľadiska využitia pôdy a hospodárenia s prírodnými zdrojmi vo vidieckych oblastiach. Zároveň predstavujú aj hlavnú hospodársku bázu väčšiny vidieckych sídiel. Poľnohospodárska výroba s prevahou agroekosystémov dominuje vo vidieckych oblastiach nížin a kotlín (západné Slovensko – Podunajská nížina, južné Slovensko – Juhoslovenské kotliny, východné Slovensko – Východoslovenská nížina, horské kotliny stredného a severného

<https://doi.org/10.11118/978-80-7701-098-6-0130>

Slovenska – Turčianska kotlina, Popradská kotlina, Žilinská kotlina, Liptovská kotlina a pod.). V horskej časti stredného, severného a východného Slovenska dominuje lesné hospodárstvo v kombinácii s horským poľnohospodárstvom, čo sa v krajinnej štruktúre prejavuje dominanciou lesných a lúčnych ekosystémov.

Súčasná štruktúra krajiny Slovenska je výsledkom dlhodobého historického vývoja. Podobne ako ostatné krajiny podlieha neustálym zmenám, čo sa prejavuje na charaktere a ráze vidieckej krajiny. V minulosti ľudia na vidieku boli doslovne závislí od krajiny, v ktorej žili. Poskytovala im predovšetkým obživu, a preto veľmi šetrne a racionálne nakladali s prírodnými zdrojmi. Mali úctu a pokoru k prírode, čerpali z nej inšpirácie, žili s ňou v harmónii (Kršáková, 2010). Svojou činnosťou v krajine vytvárali nové prvky, objekty, nové krajinné štruktúry, a tak vznikol celý rad vzácnych biokultúrnych krajinných typov (Špulerová a kol., 2022). Mnohé sa zachovali dodnes a sú svedectvom vývoja doby a v súčasnosti aj cenným kultúrno-historickým bohatstvom nášho národa. Ide o historické štruktúry krajiny poľnohospodárskej a lesnej krajiny, ktoré v krajine plnia viaceré funkcie (Izakovičová, 2008):

- sú významným nositeľom biodiverzity a krajinnej diverzity;
- sú pozostatkom tradičných foriem hospodárenia;
- sú symbolom krásy a estetiky;
- sú domovom pre viaceré druhy a spoločenstvá;
- sú pozitívnym faktorom životného prostredia;
- sú zdrojom poznania, objektom štúdia vzťahov a procesov prebiehajúcich v krajine;
- sú zdrojom inšpirácie/múzou umelcov;
- sú svedectvom harmónie človeka s prírodou a pod.

I napriek týmto hodnotám človek si nevážil svoju krajinu a začal ju pretvárať, meniť a negatívne ovplyvňovať. Súčasná štruktúra a výzor krajiny Slovenska je výsledkom dlhodobého historického vývoja. Každé historické obdobie vytváralo špecifické formy krajiny a zanechávalo svoje stopy v krajine čo možno vidieť aj na súčasnej štruktúre krajiny Slovenska. Za hlavné hybné sily formovania krajiny Slovenska možno považovať politické zmeny, ktoré výraznou mierou determinovali hospodársky a spoločenský rozvoj krajiny. Cieľom príspevku je analyzovať hlavné mílniky zmien vidieckej krajiny Slovenska v období od II. svetovej vojny po súčasnosť. V tomto období prešlo Slovensko viacerými zmenami, ktoré sa prejavili aj na charaktere vidieckej krajiny Slovenska.

METODIKA

Základom metodického postupu bolo posúdenie zmien vo využívaní krajiny a hodnotenie ich dopadov na vidiecku krajinu Slovenska a jej jednotlivé krajinné zložky. Metodický postup bol založený na analýze dokumentov – literatúry, štúdiu archívnych správ a archívnych databáz, analýze historických máp a pod. Na posúdenie priestorových zmien vo využívaní krajiny v potransformačnom období, po roku 1990 boli použité GIS nástroje a databázy Corine Land Cover a Land Cover Change, ktoré mapujú stav a zmeny v krajinnej pokrývke európskych krajín pomocou metód diaľkového prieskumu Zeme zo satelitných snímok a databázových zdrojov na národnej úrovni (EEA, 2025). Následne posúdenie zmien bolo doplnené o podrobnejšie štatistické výpočty. Použili sme Štatistické ročenky Slovenskej republiky (Štatistická ročenka SR, 1995, 2025) a tiež rezortné štatistiky a dáta, ktoré boli vyhodnotené bežnými štatistickými metódami. Súčasťou bolo aj využitie informácií z personalizovaných rozhovorov s „pamätníkmi“, expertami, ako i osobné skúsenosti z dlhodobého výskumu poľnohospodárskej krajiny autorom.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Výrazný exploatačný zásah do krajiny Slovenska bol spätý s rozvojom urbanizácie a industrializácie v 19. storočí. V r. 1872 boli zrušené cechy, čo prinieslo úpadok malovýroby a výroba sa začala koncentrovať do veľkých priemyselných celkov. Budovali sa veľké strojárske a chemické fabriky. Mohutný rozmach priemyselnej výroby podporilo aj vybudovanie košicko-bohumínskej magistrály (r. 1872). Rozvoj priemyslu podmienil koncentráciu obyvateľstva v mestách. Hoci rozmach priemyslu v tomto období mal vplyv aj na intenzifikáciu poľnohospodárstva, na

Slovensku až do 50 rokov 20. stor. (t. j. do obdobia kolektivizácie) prevládalo tradičné extenzívne poľnohospodárstvo s nízkymi energetickými vstupmi a s mozaikovitou štruktúrou poľnohospodárskej krajiny. Poľnohospodárska výroba fungovala na súkromnej báze. Bola veľmi roztrieštená, hospodáril sa na malých parcelách, ktorých počet dosahoval až 40 miliónov s priemernou veľkosťou 24 árov. Pestovali sa predovšetkým obilniny, krmoviny, zemiaky a zeleňina. Celková rozloha ornej pôdy v roku 1920 dosiahla hodnotu 1 917 000 ha (Slávkovský, 2002).

V 20. storočí k najväčším zásahom, ktoré človek realizoval do krajiny Slovenska možno zaradiť:

- **Obdobie industrializácie a urbanizácie (po II. svet. vojne, 50. roky 20. storočia)**

Obdobie charakterizované procesom zoštatňovania a priemyselnovania krajiny Slovenska. Nastal prudký rast priemyselnej výroby, ktorá postupne nadobudla vedúce postavenie v hospodárskej štruktúre. Vybudovalo sa asi 300 nových priemyselných závodov a v mnohých sa zintenzívnila výroba. Masová priemyselná výroba bola sústredená predovšetkým na výrobu polotovarov a bola založená na neúnosnom čerpaní prírodných zdrojov a energie. Priemysel vyvolal tlaky na zvýšenú spotrebu dreva. Ťažilo sa na rozsiahlych plochách a po ťažbe ostávali spustošené plochy. Budovanie priemyselných podnikov bolo zacielené len na hospodárske zisky a posilnenie ekonomickej stránky životnej úrovne obyvateľstva. Vytvorilo sa množstvo nových pracovných príležitostí, čo malo za následok postupne sťahovanie sa vidieckeho obyvateľstva do miest a následnú neúnosnú koncentráciu obyvateľstva v mestách. Na druhej strane tento umelý migračný proces spôsoboval pustnutie vidieckych sídiel, niektoré vidiecke sídla oživali len sezónne. Nadlimitná vysoká koncentrácia obyvateľstva v mestách spôsobila mnoho negatívnych javov, ako je vzrast nárokov na sídelnú vybavenosť, čo následne spôsobovalo výrazné antropické tlaky na prírodnú krajinu, vznik uniformných sídlisk zanedbávajúcich mestské špecifiká, nerešpektujúcich oblastné kultúrno-historické ani prírodno-geografické osobitosti prostredia (Demo, 2001; Izakovičová, 2008). Podobné trendy sú zaznamenané aj v iných európskych krajinách – Poľsko, Maďarsko, pobaltské krajiny, krajiny bývalej Juhoslávie a pod. (Mathijs, Noev, 2004).

- **Obdobie kolektivizácie (50.–60. roky 20. storočia)**

Obdobie charakterizované prejavom sily a agresivity, konfiškáciou majetku súkromných poľnohospodárov a zakladaním družstiev. Družstevníctvo sa v tomto období stalo najväčším nepriateľom slovenskej dediny. Ľudia neboli pripravení na takéto zmeny. Kolektivizácia sa brala predovšetkým ako problém politický, nerešpektovala otázky sociálne, kultúrne ani psychologické. Rozbýjali sa tradičné formy hospodárenia, tradičný štýl vidieckeho života (Slávkovský, 2002). Vytvorením družstiev sa naštartoval proces sústreďovania a sceľovania pozemkov a postupne sa začalo s tvorbou monofunkčnej poľnohospodárskej krajiny. Rozorávali sa medze, terasové políčka, likvidovali sa lúky a pasienky. Časť súkromníkov vstúpila do družstva dobrovoľne, časť nedobrovoľne a zvyšok sa pretransformoval a odišiel pracovať do priemyselných podnikov a služieb do okolitých miest. V rokoch 1948–1950 odišlo z poľnohospodárstva do priemyslu pracovať až 99 000 obyvateľov. V tomto období bolo skolektivizovaného až 80% slovenského poľnohospodárstva. Podobný proces kolektivizácie prebehol vo väčšine krajín strednej a východnej Európy, ktoré prijali formu centrálného plánovania a vytvorili blok socialistických krajín (Mander, Palang 1994; Jepsen a kol., 2015; Izakovičová a kol., 2010; Kušková a kol., 2008). Malú výnimku tvorilo Poľsko, ktorému sa podarilo zachovať súkromné hospodárenie na pôdnom fonde (Banski, 2011). Poľnohospodárstvo postupne strácalo na význame a postupne upadalo. V družstvách zostali pracovať len starší, zväčša málo kvalifikovaní robotníci. Poľnohospodárska výroba sa zameriavala najmä na pestovanie obilnín a krmovín. V tomto období bolo ešte pomerne dobre zachované hospodárenie na záhumienkoch, ktoré boli za domami alebo na okraji intravilánov obcí, čím vytvárali prechodnú zónu medzi extravilánom a intravilánom. Záhumienkové hospodárenie sa využívalo len pre samozásobovanie rodín potravinami. Vo vinohradníckych oblastiach pre toto obdobie boli typické kolíkové súkromné vinice, ktoré produkovali víno najmä pre vlastnú spotrebu, čiastočne na predaj. V podhorských a horských oblastiach sa súkromnému

hospodáreniu čiastočne darilo odolávať kolektivizácii a tak v niektorých regiónoch sa zachovali typické tradičné formy hospodárenia s prevahou lúčno-pasienkarského hospodárenia v kombinácii s maloblokovými terasovými poličkami. Pozostatky týchto tradičných foriem hospodárenia vytvárajú v súčasnosti cenné historické krajinné štruktúry Slovenska. Podobný proces „zoštátňovania“ bol zaznamenaný aj v lesnom hospodárstve, kde lesné pozemky začali meniť vlastníkov a postupne narastala plocha lesov vo vlastníctve štátu. Začala sa intenzívna ťažba dreva, začali sa aplikovať nevhodné formy obhospodarovania lesov, čo ohrozovalo prirodzenosť a druhovú skladbu lesných ekosystémov.

• **Obdobie normalizácie (60.–70. roky 20. storočia)**

Túžba socialistického poľnohospodárstva neustále zvyšovať hektárové výnosy viedla k zakladaniu nových poľnohospodárskych kolosov, ktoré vznikali spájaním sa jednotlivých poľnohospodárskych podnikov v rámci daných regiónov. S deľbou práce a s modernizáciou družstiev prišli nové tlaky na záber pôdy. Zaberali sa posledné zvyšky lesíkov, remíz, trvalých trávnych porastov, vysušovali sa močiare a rybníky, naprávali sa vodné toky, likvidovali sa meandre, cenné mokrade a brehové porasty, rúbali sa aleje popri cestách a pod. Prišlo aj k zvyšovaniu intenzifikácie poľnohospodárskej výroby. Hektárové výnosy sa zvýšili na trojnásobok v porovnaní s obdobím pred 2. svetovou vojnou. Snaha dosahovať čo najväčšie hektárové výnosy viedla k neustálemu zvyšovaniu chemizácie a modernizácia výroby podporovala rast mechanizácie, čo malo výrazné negatívne následky na krajinné štruktúre – prejavy erózných procesov, vysušovanie a uľahnutosť pôdy, kontaminácia zložiek životného prostredia a pod. Intenzifikácia postupne vytlačala drobných súkromných hospodárov, ktorí si pestovali poľnohospodárske produkty pre vlastnú spotrebu a tak postupne prichádzalo k zániku drobných záhumienok a následne i k zániku mozaikových štruktúr krajiny. Tieto sa zachovali len v podhorských oblastiach, na plochách s ťažšou dostupnosťou pre veľké mechanizmy (Demo, 2001; Slávkovský, 2002). Typický pre toto obdobie bol aj neuvážení výrub sadov a záhrad a ich premena na ornú pôdu, čím sa zlikvidovalo tradičné záhradkárstvo a ovocinárstvo. Podobne sa začali rušiť maloblokové vinice a začali sa nahrádzať priemyselnými družstevnými drôtenkovými veľkoblokovými vinicami. Takto sa odstránili i posledné zvyšky ekostabilizačných plôch a celé územie nížinných a rovinných oblastí sa premenilo na monotónnu intenzívne využívanú oráčinu s nízkym stupňom ekologickej stability. Vidiecka krajina sa premenila na „technizovaný poľnohospodársky výrobný priestor“ s výraznými negatívnymi efektami na vidiecku krajinu (Kušková a kol., 2008). Podobne aj v lesoch prichádza k zintenzívňovaniu ťažby dreva, menia sa technológie, ručnú prácu nahrádza ťažká technika. Zvyšujú sa ekonomické tlaky na lesné hospodárstvo. Predpisoval sa plán dodávok pre spotrebiteľov dreva, ktorý bol však v rozpore s hospodárskym plánom, ktorý stanovoval únosnú ťažbu (www.forestportal.sk). Ako následky tejto intenzívnej ťažby sa začínajú objavovať holoruby narúšajúce ekologickú stabilitu lesných ekosystémov. Využívanie ťažkých mechanizmov, umelé budovanie lesných ciest viedlo k prejavom zrýchlených erózných procesov. Intenzívna lesnícka chemizácia spôsobila ohrozenie rastlínstva a živočíšstva mnohých lesných ekosystémov.

• **Rozvoj urbanizácie a rekreácie (70.–80. roky 20. storočia)**

Rozvoj družstevníctva priniesol aj zmeny v zamestnanosti, časť obyvateľov bola zamestnaná v družstve, časť obyvateľstva sa zamestnala v priemysle a službách. Organizovaná zamestnanosť sa prejavila aj na novom životnom štýle. Obyvateľstvo malo pravidelný príjem, začalo sa so sporením a následnými investíciami do skvalitňovania a rozvoja bývania. Rozvoj bývania na vidieku podporovali aj družstvá, jednak začali stavať družstevné bytovky pre členov jednotného roľníckeho družstva a na druhej strane poskytovali nenávratné finančné pôžičky na výstavbu rodinných domov. Tým začal vo vidieckych obciach stavebný boom. Uskutočnila sa výstavba nových domov a nových ulíc, začalo sa s výstavbou pre vidiecke prostredie netypických družstevných bytoviek. Krásnu scenériu vidiekeho prostredia tak začali narúšať nevhodne lokalizované a prostrediu nevyhovujúce uniformované domy, poľnohospodárske družstvá, ale často aj výrobné prevádzky – pily, hydinárne, stavebné prevádzky a pod. Z vidieka sa postupne vytrácal vidiecky duch a vidiecky život nadobúdal stále viac

a viac znaky mestského života (Podolák, 2008). V mestách pokračovalo budovanie uniformných sídlisk. Bezduchosť „super“ blokov, výrazné potlačenie ľudskej mierky, gigantizmus, fádnosť, monotónnosť, potlačenie esteticko-výtvarných princípov výstavby, nivelizácia až amorfnosť obytného prostredia sú hlavné znaky socialistickej urbanizácie Slovenska. Rozvoj priemyslu a urbanizácie nebral ohľad na životné prostredie (Orsillo, 2008). Mnohé priemyselné prevádzky neúmerne mierou zaťažovali životné prostredie, produkovali nadlimitné množstvá emisií, ktoré kontaminovali jednotlivé zložky životného prostredia, neúnosne sa vyčerpávali prírodné zdroje a zhoršovala sa celková kvalita životného prostredia. Hodnoteniu kvality životného prostredia nebola venovaná dostatočná pozornosť, kvalita životného prostredia sa pravidelne nesledovala, nevyhodnocovala, mnohé informácie o stave životného prostredia sa nezverejňovali, zostávali utajené. Tradičný rozvoj hospodárenia ako i celkovú stratégiu rozvoja osídlenia SR negatívne ovplyvnila aj tzv. koncepcia strediskových sídel, ktorá preferovala rozvoj určitých väčších vidieckych sídel na úkor menších. Zmena životných podmienok sa odrazila aj v demografickej štruktúre, zaznamenal sa výrazný rast počtu obyvateľstva. V 50 rokoch prirodzený prírastok dosahoval hodnoty až 15 promile. Počet obyvateľov z 3,4 mil. v roku 1948 do súčasnosti vzrástol až na 5,5 milióna. So zvýšením počtu obyvateľov vzrástli aj nároky na rozvoj rekreačných aktivít. Budovali sa vodné nádrže, ktoré mali slúžiť nielen na reguláciu vody v poľnohospodárskej krajine, ale mali plniť aj rekreačné a športovo-rekreačné funkcie. V okolí nich sa budovali chatové a záhradkárske osady často výrazne zaťažujúce životné prostredie (záber prirodzených ekosystémov na výstavbu rekreačných areálov, chaty bez kanalizácie, nedoriešený odvoz odpadu, šírenie sa synantropných druhov, zošlapovanie vegetácie, rušenie zveri a pod.).

• Transformačné zmeny (po roku 1989)

Transformačné zmeny spoločnosti negatívne ovplyvnili aj rozvoj poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Prechod z centrálného riadenia na trhovú ekonomiku priniesol so sebou nielen pozitíva, ale aj celý rad negatív (Zagata a kol., 2020). Rozpad tradičných trhov, slabo rozvinutý trh s pôdou, rýchlejší nárast cien vstupov ako výstupov v poľnohospodárstve oslabil konkurenčnú schopnosť slovenských poľnohospodárov uplatniť sa na trhu. A tak sa predtým úspešné a dobre prosperujúce družstvá začali rozpadáť. Najskôr sa rušila živočíšna výroba, nakoľko bola značne náročná na ľudskú prácu a nedokázala konkurovať výrobkom dovážaným z okolitých krajín. Najväčší pokles bol zaznamenaný u ošípaných, kde počet oproti roku 1990 poklesol o 73%, na súčasných 412 313 kusov a u hovädzieho dobytku o 72% na súčasnú hodnotu 416 683 kusov (Štatistická ročenka SR, 2025). Stavby hydiny poklesli v rokoch 1990–2024 o 40 % na súčasných 9 854 658 kusov. Intenzita chovov hospodárskych zvierat, meraná počtom dobytčích jednotiek (DJ) na 100 hektárov poľnohospodársky využívannej pôdy, dosahuje na Slovensku pri hovädzom dobytku len 52 % priemeru EÚ-27 a v chove ošípaných iba 53 %. Nakoniec sa mnohé družstvá rozpadli a ukončili svoju činnosť. Ako pozostatky intenzívnej socialistickej poľnohospodárskej výroby dnes zostali v krajine len schátrané a opustené objekty bývalých jednotných roľníckych družstiev a štátnych majetkov. Rozpadom poľnohospodárskych prevádzok sa výrazne oslabil aj ekonomická báza mnohých vidieckych sídel, nakoľko poľnohospodárske družstvá v mnohých sídlach predstavovali jediný zdroj príjmov a zamestnanosti. S transformačnými zmenami sa postupne začalo s vysporiadavaním vlastníckych vzťahov. Pôvodne majetky boli vrátené vlastníkom, avšak títo už nemajú záujem, ba často ani možnosti, či už technické, finančné alebo ľudské na obhospodarovanie vrátených pozemkov. Časť pozemkov menej úrodných, prípadne s nevhodnou dostupnosťou je neobhospodarovávaných, opustených. Tieto pozemky sú zdrojom šírenia sa synantropných a invázných druhov (Špulerová, 2008). So socioekonomickými zmenami boli späté aj zmeny v štruktúre hospodárenia. Štruktúra plodín je rôznorodá, preferujú sa plodiny lukratívne na trhu. Okrem obilnín sa pestujú najmä energetické plodiny, ako je slnečnica, kukurica, repka olejná a pod. Rozloha energetických plodín sa oproti roku 1990 takmer stonásobila. V súčasnosti plocha energetických plodín zaberá 58,7% z výmery poľnohospodárskej pôdy, repka 5,6% a slnečnica 2,7% z rozlohy PPF. Výmera obilnín poklesla nepatrne o 14,58 % (Štatistická ročenka SR, 1995; Štatistická ročenka SR, 2025). Najväčší pokles zaznamenalo pestovanie krmovín (o 37,43 %),

cukrovej repy (o 54,08 %), strukovín (o 57,4 %), zeleniny (o 78 %) a zemiakov (o 89,07 %). Nekoordinované pestovanie energetických plodín môže byť hrozbou nielen pre prirodzené ekosystémy, ale môže ohroziť aj jednotlivé krajinotvorné zložky. Výrazný pokles zaznamenalo aj vinohradníctvo a ovocinárstvo. Rodiace vinohrady oproti roku 1990 poklesli takmer o polovicu, počty orechov poklesli na 30 %, počty sliviek, hrušiek a čerešien poklesli na polovicu. Stabilné počty si zachovávajú len jablone. Podobné trendy zaznamenali aj ostatné postkomunistické krajiny, no Slovensko z týchto krajín zasiahla transformácia najviac, nakoľko tu bola najintenzívnejšia socializácia hospodárenia na pôde (Blacksell, 2010; Hartvigsen, 2014). Pestovaniu viniča a ovocia neprajú nielen nevhodné socioekonomické podmienky, ale aj zmena klimatických podmienok prinášajúca kolísanie teplôt a tiež rozmach rôznych chorôb ako i zvýšený výskyt škodcov. Menej pozitívne trendy badať v oblasti lesného hospodárstva, v oblasti ťažby dreva, kde ťažba dreva v porovnaní s rokom 1991 v roku 2009 sa zdvojnásobila (Štatistická ročenka SR, 2025). Viacročným hospodárením sa postupne mení aj pôvodné zastúpenie drevín. Podstatne narástol podiel smreka a borovice, výrazne pokleslo zastúpenie pôvodných drevín, jedle a duba (Jarský *et al.*, 2014). Štrukturálne zmeny v spoločnosti sa následne prejavujú aj v sociálnej a environmentálnej oblasti a spôsobujú celý rad novodobých problémov. V sociálnej sfére je to napr. uvoľňovanie pracovnej sily, zväčša nízko kvalifikovanej, jednostranne orientovanej na poľnohospodársku výrobu, nárast nezamestnanosti, ťažké uplatnenie voľnej pracovnej sily z poľnohospodárstva na trhu práce, pokles reálnych príjmov, nízka kúpyschopnosť, pokles životnej úrovne a následne zhoršovanie psychosociálnych podmienok v dôsledku týchto procesov (Izakovičová *et al.*, 2008). Výrazne zmeny nastali aj v migrácii obyvateľstva, nastala jednak emigrácia vidieckeho obyvateľstva, najmä v produktívnom veku, za prácou, často aj do zahraničia, naopak imigrácia mestského obyvateľstva do vidieckych sídiel ako dôsledok preferencie lepšej kvality životného prostredia a pokojnejšieho života. Tieto procesy sa následne prejavujú v zmene demografickej štruktúry obyvateľstva vidieckych sídiel, zmenou životného štýlu, ako i tvorbou nového obrazu daných sídiel. Na jednej strane vo vidieckych obciach vyrastajú nové vilové štvrte, budujú sa zábavné centrá, golfové ihriská, zjazdové trate, aquaparky, ale aj nekoordinované výrobné prevádzky, skladovacie centrá, ktoré nielenže zafažujú životné prostredie, ale menia aj tradičný ráz krajiny. Na druhej strane vidiecke sídla marginálnych oblastí bez hospodárskych impulzov stále viac a viac upadajú. Obyvateľstvo mladších vekových kategórií v dôsledku nedostatku pracovných príležitostí odchádza za prácou, staršie obyvateľstvo nemá dostatok finančných ani technických zdrojov na hospodárenie a investovanie do podnikateľských aktivít. Vysídľovanie marginálnych sídiel spôsobuje ich výrazné starnutie a pustnutie. Mnohé sídla sa menia len na chalupárske osady. Tento proces je intenzívny najmä v lukratívnych oblastiach rozptýleného osídlenia. Obmedzené zdroje samospráv a nedostatok vhodných úverových schém pre vidiek neumožňuje adekvátnu aplikáciu rozvojových programov, čo sa prejavuje v stále pretrvávajúcej nedostatočnej občianskej vybavenosti, v nízkej úrovni služieb, nevyhovujúcej dopravnej obslužnosti v koncových obciach marginálnych regiónov.

ZÁVER

V súčasnosti intenzívny rozvoj nových funkcií vidieckej krajiny spojených s technizáciou krajiny (bývanie, rekreácia, služby, výroba) prispieva k oslabovaniu iných funkcií a ekosystémových služieb, nielen produkčných (produkcia potravín, dreva, materiálu a pod.) ale aj kultúrnych a ekostabilizačných. Ak chceme zabezpečiť efektívne využívanie jednotlivých ekosystémových služieb vidieckej krajiny je potrebné optimalizovať využívanie krajiny v súlade s jej zdrojmi a potenciálmi, nie je možné preferovať využívanie jednej ekosystémovej služby na úkor inej, nakoľko to vedie k vzniku rôznorodých environmentálnych problémov vyplývajúcich zo stretov záujmov. Z hľadiska zabezpečenia tohto cieľa je potrebné manažment krajiny postaviť na interdisciplinárnom základe, teda na koncepte ponímania krajiny ako geosystému, kde sa musia zohľadniť všetky aspekty vidieckej krajiny – sociálne, ekonomické i environmentálne. I napriek uvedeným skutočnostiam slovenský vidiek má bohatý potenciál pre úspešný rozvoj. Rôznorodosť prírodných podmienok pomerne na malom území s bohatou

kultúrnou, etnografickou, historickou tradíciou vytvárajú bohatý zdroj rozvoja. Je len na nás ako tento potenciál využijeme.

Podakovanie

Príspevok je výsledkom riešenia VEGA projektu 2/0110/25: Diverzita, krajinné prvky a optimalizácia poľnohospodárskych blokov intenzívnej a extenzívnej krajiny Slovenska.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BAŇSKI, J. 2011. Changes in agricultural land ownership in Poland in the period of the market economy. *Agricultural Economics*. 57, 93–101. <https://doi.org/10.17221/18/2010-AGRICECON>
- BLACKSELL, M. 2010. Agriculture and landscape in the 21st century Europe: the post-communist transition. *European Countryside*. 2(1), 13–24. <https://doi.org/10.2478/v10091-010-0002-8>
- DEMO, M. (ed.). 2001. *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- EEA. 2025. *Corine Land Cover 200 by Country: Slovakia*. Available online: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/>
- HARTVIGSEN, M. 2014. Land reform and land fragmentation in Central and Eastern Europe. *Land Use Policy*. 36, 330–341. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2013.08.016>
- IZAKOVIČOVÁ, Z. a kol. 2008. Hodnotenie poľnohospodárskej krajiny v tranzitívnej ekonomike. Bratislava: Ústav krajinskej ekológie SAV.
- IZAKOVIČOVÁ, Z., MOYZEOVÁ, M., OSZLÁNYI, J. 2010. Problems in agricultural landscape management arising from conflicts of interest- a study in the Trnava Region, Slovak Republic. In: WIGGERING, H., ENDE, H. P., KNIERIM, A., PINTAR, M. (Eds.). *Innovations in European Rural Landscapes*. Heidelberg-Dordrecht-London-New York: Springer. pp. 77–95. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-04172-3-6>
- JARSKÝ, V., SARVAŠOVÁ, Z., DOBŠINSKÁ, Z., VENTRUBOVÁ, K., SARVAŠ, M. 2014. Public support for forestry from EU funds – cases of Czech Republic and Slovak Republic. *Journal of Forest Economics*. 20, 380–395. <https://doi.org/10.1016/j.jfe.2014.10.004>
- JEPSEN, M. R., KUEMMERLE, T., MÜLLER, D., ERB, K., VERBURG, P. H., HABERL, H., VESTERAGER, J. P., ANDRIČ, M., ANTROP, M., AUSTRHEIM, G., BJÖRN, I., BONDEAU, A., BÜRG, M., BRYSON, J., CASPAR, G., CASSAR, L. F., CONRAD, E., CHROMÝ, P., DAUGIRDAS, V., VAN EETVELDE, V., ELENA-ROSSELLÓ, R., GIMMI, U., IZAKOVIČOVÁ, Z., JANČÁK, V., JANSSON, U., KŁADNIK, D., KOZAK, J., KONKOLY-GYURÓ, E., KRAUSMANN, F., MANDER, Ü., MCDONAGH, J., PÄRN, J., NIEDERTSCHEIDER, M., NIKODEMUS, O., OSTAPOWICZ, K., PÉREZ-SOBA, M., PINTO-CORREIA, T., RIBOKAS, G., ROUNSEVELL, M., SCHISTOU, D., SCHMIT, C., TERKENLI, T. S., TRETVIK, A. M., TRZEPACZ, P., VADINEANU, A., WALZ, A., ZHLLIMA, E., REENBERG, A. 2015. Transitions in European land-management regimes between 1800 and 2010. *Land Use Policy*. 49, 53–64. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.07.003>
- KRŠÁKOVÁ, A. 2010. Kam kráčaš krajina Slovenska. *Enviromagazín*. 15(6), 10–11.
- KUŠKOVÁ, P., GINGRICH, S., KRAUSMANN, F. 2008. Long term changes in social metabolism and land use in Czechoslovakia, 1830–2000: an energy transition under changing political regimes. *Ecological Economics*. 68, 394–407. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.04.006>
- MANDER, Ü., PALANG, H. 1994. Changes of landscape structure in Estonia during the Soviet period. *GeoJournal*. 33, 45–54. <https://doi.org/10.1007/BF00810135>
- MATHIJS, E., NOEV, N. 2004. Subsistence farming in central and eastern Europe: empirical evidence from Albania, Bulgaria, Hungary and Romania. *Eastern European Economics*. 42, 72–89. <https://www.jstor.org/stable/4380403>
- ORSILLO, N. P. 2008. *Agricultural intensification in communist Czechoslovakia and its impact on the environment*. Master's thesis. Brno: Masaryk University.
- PODOLÁK, J. 2008. *Tradičné poľnohospodárstvo na Slovensku*. Bratislava: ASCO Art and Science.

- SLÁVKOVSKÝ, P. 2002. *Agrárna kultúra Slovenska. Premeny v čase*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV.
- ŠPULEROVÁ, J. 2008. Succession changes in extensively used agricultural land. *Ekológia (Bratislava)*. 27(1), 54–64.
- ŠPULEROVÁ, J., IZAKOVIČOVÁ, Z., VLACHOVIČOVÁ, M., ČERNECKÝ, J. 2022. Natural or semi-natural landscape features as indicator of biocultural value: Observations from Slovakia. *Human Ecology*. 50(3), 531–543. <https://doi.org/10.1007/s10745-022-00316-6>
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 1995. *Štatistická ročenka SR 1995*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2025. *Štatistická ročenka SR 2025*. Bratislava: Štatistický úrad SR.
- Forest Portal. 2021. www.forestportal.sk
- ZAGATA, L., HRABÁK, J., LOŠTÁK, M. 2020. Post-socialist transition as a driving force of the sustainable agriculture: a case study from the Czech Republic. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 44, 238–257. <https://doi.org/10.1080/21683565.2019.1585400>

Contact Information / Kontaktní údaje

Zita Izakovičová: Zita.Izakovicova@savba.sk, <https://orcid.org/0000-0002-2977-403X>